

Sosiaalipedagogiikan paikasta

Seppo Niemelä

Kirjoitimme Jorma Niemelän kanssa artikkelin hyvinvoinnin siivistysstrategiasta sosiaalisesti kestävästä kehitystä käsittelevään kirjaan (Pohjola & Särkelä 2011). Taustana oli ajatus hyvinvoinnin kahdesta toisistaan tukevasta strategiasta: poliittisesta ja pedagogisesta (Hämäläinen 2006, 22, 25). Artikkelin vastaanotto oli kohtelias mutta pidättyväinen. Monella sosiaalipoliitikolla tuntui olevan vaikeuksia ymmärtää, mitä tekemistä pedagogiikalla on sosiaalisesti kestävä kehityksen kanssa. Tapaus kuvaa sosiaalipoliitiikan ja sosiaalipedagogiikan suhteen jännitteitä.

Varauksellisuuden taustaa voi yrittää jäljittää sosiaalipoliitikon ajattelusta. Hän tunnistaa sosiaalisen ongelman, esimerkiksi rikollisuuden, päihteiden käytön, sosiaalisen avuttomuuden, syrjäytymisen tai perhe-elämän ongelman. Hän yrittää ymmärtää ongelmien taustan ja kykenee yleensä näkemään syntysyyt ihmisen elämäntilanteessa ja laajasti koko yhteiskunnassa: silmäänpistäväntä on työttömyys, varattomuus ja muu resurssien puute. Ymmärrettävä reaktio on sosiaalipoliitikon halu korjata elämäntilanteen ongelmia: parantaa tuloja, auttaa asumisessa ja saattaa ihminen yhteiskunnan palveluiden piiriin. Jokin pedagogiikka, sosiaalipedagogiikasta puhumattakaan, tuntuu hänestä vanhakantaiselta opettamiselta tai tehottomalta moralisoinnilta.

Sosiaalipedagogiikan kannalta oleellista on tunnistaa se, millä tavoin se tulee mukaan sosiaalisesti kestävä hyvinvoinnin edellytysten rakentamiseen. Hämäläisen mukaan poliittinen ja pedagoginen strategia kietoutuvat yhteen. Pyrin seuraavassa tunnistamaan poliittisen ja

pedagogisen strategian pätevyysalueita ja niiden kietoutumista Rauhalan situationaalisen säätöpiirin¹ avulla.

Sosiaalisten ongelmien syyt ja korjaaminen

Situationaalisisessa säätöpiirissä ihmistä tarkastellaan ymmärtämisen muotoina. Ihminen on kokonaisuus, mutta Rauhala erottaa analyysiä varten kolme keskenään vuorovaikuttavaa olemuspuolta: ihmisen elämäntilanteen (sen tilanteen, jota ymmärretään eli esiymmärtäneisyyden), kehon (omalla mykällä tavallaan tapahtuvan orgaanisen ymmärtämisen) ja tajunnallisuuden (enemmän tai vähemmän tietoisesta varsinaisesta ymmärtämisestä). Tajunnallisuudessa ihmisellä on kaksi intentionaalisuuden astetta: en ainoastaan koe ja vaan voin myös tietää kokevani. Yksi tapa lähestyä viimeksi mainittua on ajatella tajunnallisuudessa koettua maailmaa kertomuksena, jota ihminen kertoo itsestään.

Esimerkki selventää sitä, miten säätöpiirin avulla voi yrittää paikallistaa sosiaalisten ongelmien syitä. Jos ihminen kokee itsensä vaikkapa yksinäiseksi, syy voi olla se, että hän tosiasiansa on yksinäinen. Tällöin korjaava toimi on yritys parantaa hänen elämäntilannettaan saattamalla hänet yhteisöjen jäseneksi. Voi silti olla, että aiemmin syntynyt kokemus yksinäisyydestä jatkuu itsepintaisesti vielä yhteisön jäsenenäkin. Tällöin ongelman syyt ja korjauskeinoja voi etsiä kehosta, esimerkiksi hermojärjestelmän toimintahäiriöstä. Sitä voi yrittää korjata lääketieteellisin keinoin. Toinen mahdollinen syy voi paikallistua tajunnallisuuteen, joko siihen, ettei (i) asianomaisella ole ollut mahdollista kehittää sosiaalisuuden potentiaaliaan, tai siihen, että (ii) pitkäaikaisissa huonoissa kokemuksissa syntyneet merkityssuhteet vääristävät edelleen ymmärtämistä uuden yhteisön jäsenenä. Tällöin ihmisellä ei ole voimavaroja säädellä myöskään omaehtoisesti elämäntilannettaan.

¹ Lauri Rauhala on kehitellyt situationaalisen säätöpiirin ajatusta useissa teoksissaan. Hyvä lähtökohta on Rauhala (1989, 1974).

Tilanteen korjaaminen edellyttää tajunnallisia, koetussa maailmassa ja ymmärtämisessä tapahtuvia muutoksia. Sosiaalisuutta voi harjaannuttaa. Vääristyneiden merkityssuhteiden korjaamisessa tullaan terapian, mutta myös pedagogiikan ja erityisesti sosiaalipedagogiikan omimmalle alueelle. Terapian tarve näyttää kasvavan voimakkaasti ja ylittää käytettävät voimavarat. Se korostaa tarvetta kehittää sosiaalipedagogista osaamista sekä ennaltaehkäisevästi kaikessa ope-
tustoimissa että sosiaalisen auttamisen osana.

Elämäntilanteen korjaaminen

On syytä erityisesti painottaa, että sosiaalisten ongelmien tunnistamisessa ja korjaamisessa kaikki kolme lähestymistapaa tulee ottaa huomioon ja niitä kaikkia tulee käyttää. On perustavan tärkeä, että elämäntilanteen fundamentit, erityisesti tulotason, asumisen, ravinnon ja terveydenhoidon perustarpeet turvataan jokaiselle. Silti elämäntilanteen korjaus ei läheskään aina korjaa syntyynyttä sosiaalista ongelmaa. Joskus, esimerkiksi uusavuttomuuden tai alkoholismin yhteydessä, parantuvat resurssit voivat vain pahentaa ongelmaa, elleivät tajunnalliset merkityssuhteet samalla muutu. Sosiaalipoliittista auttamista tulee täydentää muilla toimilla.

Suuri huomio myös sosiaalisten ongelmien korjauksessa on ollut lääketieteen keinoissa, jopa niin, että neuropsykologista vianetsintää (Berglund 2000, 256) ja ongelmien medikalisoimista on pidetty aikamme erityisenä kiusauksena. Kehon toiminnan häiriöt voivat olla tosiasia, ja usein myös tajunnallisuuden häiriöt heijastuvat ennen pitkää orgaanisesti. Niiden lääketieteellinen korjaaminen voi olla tarpeen. Lääketieteen keinoin voidaan vähintään tuoda helpotusta koetuihin ongelmiin ja tavallaan ostaa aikaa muuhun paranemiseen. Siksi lääketiedettä tulee käyttää hyväksi, mutta myös sen keinot ovat lopulta rajalliset. Siksi hyvinvoinnin tukemisessa tarvitaan sosiaalipoliittisten ja lääketieteen keinojen lisäksi luonteeltaan pedagogista vaikuttamista.

Sivistysstrategia

Koulutustasolla on tunnetusti vahva yhteys sosiaalisiin ongelmiin ja koulutuksen tasa-arvoisuus on tärkeä hyvinvoinnin edellytys. On oleellista kehittää positiivisen diskriminoinnin menetelmiä, esteettömyyttä ja opinnollista kuntoutusta (Niemelä & Niemelä, 2011, 138). Näin voidaan korjata kulttuuritaustasta aiheutuvia eroja ja vahvistaa niitä kompetensseja, joita opinnoissa tarvitaan. Silti on tärkeä sanoa, että sosiaalisten ongelmien korjaaminen ei ole ensisijaisesti tiedollisen opettamisen tai eettisen velvoittamisen kysymys. Pedagoginen sivistyskäsitelmä avaa inhimilliseen kasvuun omaehtoisen oppimisen näkökulman, joka ei perustu opettajaehdoon ja annettuihin opintosuunnitelmiin perustuvaan opettamiseen.

Sivistymisen prosessissa ihminen kehittää omien potentiaaliensa varassa yksilöllistä identiteettiään ja omaehtoista toimintakykyään ja sitä kautta parempaa elämisen muotoa (Niemelä 2011, 187). Tämä ei ole jotakin jalostumista tai ylevöitymistä, vaan itsensä toteuttamista (personal fulfilment). Hämäläisen (2007, 184) mukaan sosiaalipedagogiikka perustuu sivistysteoriaan; itsekasvatuksena toteutuva sivistys on ihmisen kehityspotentiaaliin perustuva inhimillisen kasvun prosessi. Juuri siitä on kysymys. Tulemme sosiaalipedagogin ammattitaidon ytimeen.

Oleellinen lähtökohta on se, että sivistyminen – myös sosiaalipedagogisena prosessina – on aina omaehtoinen, yksilöllinen, ainutkertainen, autenttinen ja periaatteessa myös ennakoimaton. Kyse on omin ehdoin tapahtuvasta oppimisesta, jota kukaan ei voi tietää eikä tehdä toisen puolesta. Aiemmin sitä nimitettiin itsekasvatukseksi. Sen ydintä on itsensä, toisin sanoen yksilöllisten potentiaaliensa toteuttaminen. Silti sivistyminen ei ole spontaaniautonominen prosessi vaan tarvitsee ympäristöstä herätteitä ja tukea. Sosiaalipedagogin tärkeimpiä vaikuttamisen keinoja ovat dialogiset suhteet, erityisesti pedagoginen suhde ja pitkäaikainen vuorovaikuttava pienryhmä. (Niemelä 2011, 203–221.)

Sosiaalipedagogin vaikuttamisen keskeinen työväline on sellainen pedagoginen suhde, joka perustuu näkemykseen osapuolten tasarvoisesta vuorovaikutuksesta ja jokaisen ihmisen sivistyskykyisyydestä. Niiden pohjalta pedagogi voi ilmaista itsetoiminnallisuuden herätteitä, sysäyksiä ja odotuksia.² Tämä heijastaa samalla pedagogin luottamusta siihen, että toinen kykenee ratkaisemaan omat ongelmansa. Oleellista on luoda sellainen pedagoginen sfääri, jossa Uljensin (2009, 170) osuvan ilmaisun mukaan ”yksilö voi työstää ajatteluaan, arvostuksiaan ja toiminnallisia kompetenssejaan”.

Pedagogisen suhteen ohella toinen sekä sivistystyössä että sosiaalipedagogiikassa keskeinen dialoginen prosessi syntyy jäseniään tukevassa pienryhmässä. Myös sen organisoiminen on sosiaalipedagogin keskeistä osaamista. Ryhmän pitkäaikaisuutta pitää korostaa siksi, että dialogin edellytyksiin, erityisesti keskinäiseen luottamukseen ja yhteiseen tapaan ymmärtää asiat, tarvitaan paljon aikaa ja keskustelua. Tältä osin myös sosiaalisen pääoman teoria auttaa ymmärtämään pitkäaikaisen pienryhmän ja syntyvien luottamussuhteiden merkitystä (esim. Putnam, Feldstein & Cohen 2003).

Sosiaalipedagogin kannalta oleellinen tavoite on luoda dialogisten suhteiden avulla sellainen toimintatila, jossa ihminen voi kehittää omaa kertomustaan ja sen mukana omaa identiteettiään. Ihmisen itsensä kertoma kertomus on sosiaalisen eheytyksen ja kuntoutumisen ydinasia. Stig-Arne Berglundin (2000, 271) kokemuksensa pohjalta kuvaama sosiaalipedagoginen haaste antaa tähän huomionarvosia ohjeita: (i) Anna paljon tilaa kertomiselle; ihmisen tulee voida itse määrittää elämäntilanteensa ja kokemansa ongelmat. (ii) Auta näkemään elämänsä yhteydet, mikä edellyttää tarvittavaa etäisyyttä ja itsen reflektointia. (iii) Luo yhteistyön ilmapiiri ja mahdollisuus vaikuttaa sekä prosesseihin että päätöksiin. (iv) Enemmän kuin menneitä kan-

² Itsetoiminnallisuuden odotus (die Aufforderung der Selbstätigkeit, provocation to self activity) on omaehtoisien sivistysprosessien käynnistämisen ydintä. Opettaja/ohjaaja asettaa odotuksia ja kannustaa itsetoiminnallisuutta ja on samalla vuorovaikutuksessa itsensä kasvattajan kanssa. Tällä hän samalla ilmaisee odotusta ja uskoa siihen, että ihminen kykenee sivistyskykyisyytensä avulla ratkaisemaan esillä olevan ongelman ja ylittämään itsensä oman toimintansa avulla (Niemelä 2011, 206, 207).

nattaa pohtia nykytilaa ja tulevaisuutta. Berglundin ohjeet korostavat itsetoiminnallisuutta.

Näissä prosesseissa käsitys siitä, kuka minä olen ja keihin minä kuulun, muuttuu ja kehittyy. Ihminen kehittää omaa kertomustaan. Kyse ei todellakaan ole sormi pystyssä opettamisesta ja vielä vähemmän moralisoivasta saarnaamisesta. Potentiaalinsa ja ”omat juttunsa” löytävä ihminen oivaltaa oman arvokkuutensa ihmisenä ja saa yhteyden sisäisiin energian lähteisiin. Niiden avulla hän oppii muuttamaan myös itse omaa elämäntilannettaan. Hyvinvointiin ja sosiaalisesti kestäväan kehitykseen tarvitaan sekä sosiaalipolitiikan että sosiaalipedagogiikan keinot ja niiden yhteistyö.

Lähteet

- Berglund, S.-A. 2000.* Social pedagogik. I goda möten skapas goda skäll. Lund: Studentlitteratur.
- Hämäläinen, J. 2006.* Hyvinvoinnin kaksi strategiaa: poliittinen ja pedagoginen. Teoksessa P. Niemelä & T. Pursiainen (toim.). Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62. Kuopio: Kuopion yliopisto, 16–29.
- Hämäläinen, J. 2007.* Nuosisokasvatuksen teoria sosiaalipedagogisessa kehityksessä. Teoksessa E. Nivala & M. Saastamoinen (toim.) Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja. Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 73. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 169–200.
- Niemelä, J. & Niemelä, S. 2011.* Hyvinvoinnin sivistysstrategia. Teoksessa A. Pohjola & R. Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 128–143.
- Niemelä, S. 2011.* Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa. Helsinki: KVS.
- Pohjola, A. & Särkelä, R. 2011.* Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Putnam, R.D., Feldstein, L. M. & Cohen, D. 2003.* Better together. Restoring the American Community. Simon & Schuster.

Uljens, M. 2009. Allmän pedagogik som kritisk pedagogik. Teoksessa A. Kivelä & A. Sutinen (toim.) Teoria ja traditio. Juhlakirja Pauli Siljanderille. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 153–178.

Rauhala, L. 1974. Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Helsinki: Weilin & Göös.

Rauhala, L. 1989. Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Sairaanhoidajien koulutussäätiö.